

Соціальне партнерство як інструмент взаємоузгодження соціальних обов'язків та соціальної відповідальності

М. ДЕЙЧ,
кандидат наук з державного управління
Інститут економіки промисловості НАН України
м. Донецьк

Здійснено аналіз сучасних проблем розвитку соціальної відповідальності в Україні. Визначено найбільш важливі тенденції та першочергові завдання щодо удосконалення механізмів соціального партнерства як інструменту взаємоузгодження соціальних обов'язків та соціальної відповідальності.

Проведен анализ современных проблем развития социальной ответственности в Украине. Определены наиболее важные тенденции и первоочередные задачи совершенствования механизмов социального партнерства как инструмента взаимного согласования социальных обязанностей и социальной ответственности.

The analysis of contemporary issues of social responsibility development in Ukraine is made. The most important tendencies and priorities of improvement of social partnership mechanisms as tool of the coordination of social responsibility are defined.

Ключові слова: соціальна відповідальність, соціальні обов'язки, соціальне партнерство, соціальна відповідальність організації, корпоративна соціальна відповідальність, соціальна відповідальність бізнесу, державно-приватне партнерство, міжсекторне партнерство.

Постановка проблеми. Прагнення України до розбудови соціальної держави, забезпечення сталого розвитку та інтеграції у кращі світові соціальні системи вкрай повільно реалізуються у практиці управління. Задекларовані міжнародні зобов'язання, визначена в Конституції та законодавстві України спрямованість на формування підстав прогресивного розвитку людини, суспільства, країни не виконуються. Правові підстави відповідальності не спрацьовують через незбалансованість соціальних обов'язків із соціальною відповідальністю.

Успішний розвиток соціальних систем вимагає ефективного функціонування підсистеми соціальних відносин, що організує розподіл відповідальності та обов'язків соціальних суб'єктів і забезпечує їх необхідну мотивацію. Дефіцит соціальної відповідальності та низька якість виконання соціальних обов'язків унеможливають формування позитивного іміджу країни як соціальної держави, реалізацію ефективної соціальної політики, етичне ведення бізнесу. За результатами соціологічного опитування, проведеного Центром розвитку корпоративної соціальної відповідальності, 65,7% респондентів оцінили рівень соціальної відповідальності в Україні як нижчий за середній¹.

Це вимагає невідкладного реагування усіх соціальних суб'єктів та інституцій громадянського суспільства, пошуку нових ефективних механізмів взаємоузгодження соціальних обов'язків та соціальної відповідальності у соціальному середовищі, що динамічно змінюється під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх чинників цивілізаційного розвитку.

Проблеми соціальної відповідальності довгий час є об'єктом уваги науковців, політиків, органів державної та законодавчої влади, роботодавців та громадських об'єднань. Напрацьовано певні алгоритми досягнення компромісу інтересів, що ґрунтуються на активній взаємодії соціальних суб'єктів різних рівнів з метою забезпечення узгодження позицій з широкого переліку питань, які перебувають у сфері їхніх інтересів. Одним з таких інструментів є соціальне партнерство роботодавців, професійних спілок і держави у площині соціально-економічних і трудових відносин.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблеми розвитку соціальної відповідальності знайшли відображення в наукових дослідженнях Т. Гейнеса, Б. Калиски, А. Россі, І. Сенякіна; корпоративної соціальної відповідальності та соціальної відповідальності бізнесу — в роботах В. Апопія, М. Бейкера, В. Валікова, А. Габіша, М. Корсакової, С. Літовченко, М. Мескона, С. Турки-

¹Новий міжнародний стандарт із соціальної відповідальності ISO 26000. — Електронний ресурс. — Режим доступу: <http://bcdst.kiev.ua/index.php/news/1-latest-news/56-iso-26000> (дата звернення: 06.04.2011).

на, М. Шмиголь; державно-приватного партнерства — у працях М. Барнетта, В. Варнавського, В. Кабашкіна, М. Спакмена; міжсекторного партнерства — у дослідженнях О. Автономова, Т. Бутирської, Г. Задорожного, М. Замятіної, Н. Хананашвілі, В. Якимця та ін. Теоретико-методологічним питанням формування та функціонування механізмів соціального партнерства присвячено праці Г. Брауна, В. Вітвіцького, М. Дубровського, В. Жукова, П. Кудюкіна, І. Левенець, З. Метельської, Г. Осового, М. Паркера, Г. Семигіна, С. Українця, Х. Юнга, О. Якобі та ін.

Наукові дослідження визначеної спрямованості були присвячені певній причинно-наслідковій суперечливій взаємодії між обов'язками та відповідальністю. А використання механізмів соціального партнерства для забезпечення взаємоузгодження соціальних обов'язків та соціальної відповідальності дотепер залишається недостатньо опрацьованим, що свідчить про актуальність і своєчасність проведеного дослідження.

Мета статті — обґрунтувати основні стратегічні пріоритети щодо формування сучасної моделі взаємоузгодження соціальних обов'язків та соціальної відповідальності з використанням механізмів соціального партнерства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «відповідальність» є багатозначним та застосовується в різних аспектах. Відповідальність має соціальну природу і виникає тоді, коли поведінка суб'єкта має суспільне значення і регулюється соціальними нормами. В процесі розвитку суспільства між його членами формуються певні відносини у вигляді взаємних прав та обов'язків. Сутність соціальної відповідальності полягає в обов'язку суб'єкта виконувати вимоги, що висувають йому суспільство, держава та індивіди. Вона виступає загальним поняттям, що включає усі види відповідальності в суспільстві, призначені для забезпечення впорядкованості, стабільності соціальних відносин у різних сферах його життєдіяльності. Найбільш поширеним є розуміння відповідальності як юридичної категорії, що широко використовується у діяльності, пов'язаній із застосуванням права. Становлення соціальної відповідальності безпосередньо пов'язано з виникненням держави. Актуальність цього поняття значно зросла у зв'язку з динамічним розвитком у ХХ ст. концепцій соціальної держави або держави загального добробуту.

Соціальна відповідальність визначається низкою об'єктивних і суб'єктивних передумов. З позицій суспільства соціальна відповідальність відображає сукупність нормативних вимог, що висуваються певно-

му соціальному суб'єкту, яким відповідають позитивні й негативні санкції. Дія, що суперечить цим нормам, тягне за собою відповідальність порушника. Дотримання таких норм передбачає наявність певного підпорядкування учасників суспільних відносин. З позицій особистості соціальна відповідальність відображає ставлення суб'єкта до суспільних інтересів, що впливає з розуміння та виконання ним своїх обов'язків, визначених соціальними нормами². Суб'єкт відповідає за вже реалізовані власні дії (ретроспективна відповідальність) або за поточні й майбутні дії (перспективна відповідальність). При цьому перспективна (позитивна) соціальна відповідальність означає належне та сумлінне виконання суб'єктом своїх соціальних обов'язків, зумовлених необхідністю дотримання суспільних інтересів. Позитивна соціальна відповідальність має активний характер, водночас вона може бути порушена антисоціальною поведінкою суб'єкта, результатом якої є настання ретроспективної (негативної) відповідальності. Негативна відповідальність означає прийняття або покладання конкретних заходів впливу, обмежень або зобов'язань, що є наслідком порушення соціальних обов'язків. Це найбільш поширене розуміння відповідальності, яке має юридично значущий характер.

Залежно від сфери соціальної діяльності та зв'язку з конкретними соціальними нормами соціальна відповідальність розподіляється на політичну, юридичну, економічну, суспільну, професійну, моральну відповідальність тощо. Зокрема, політична відповідальність впливає з особливостей політичних відносин та норм, що їх регламентують. Специфічність політичної відповідальності у тому, що вона настає не лише за винні дії, а й за бездіяльність і прорахунки у питаннях політики та виявляється у негативній оцінці діяльності суб'єкта з боку певної соціальної групи або суспільства в цілому. Юридична відповідальність традиційно розробляється у правовій науці як відповідальність ретроспективна, тобто така, що безпосередньо пов'язана з протиправною поведінкою та має державно-примусовий характер стосовно суб'єктів права.

Соціальна відповідальність передбачає певний рівень добровільного відгуку на соціальні проблеми з боку суб'єкта, який виходить за межі, визначені законом або регулюючими органами. На сучасному етапі розвитку суспільства соціальна відповідальність охоплює ставлення суб'єкта не лише до своїх прав, їх найбільш повної реалізації та використання в інтересах суспільства, а й до власних обов'язків, що пов'язано з усвідомленням необхідності виконання правових вимог. При цьому під обов'язками розуміються право-

²Сенякин И. Н. Социальная ответственность и ее виды // И. Н. Сенякин / Теория государства и права. Курс лекций. Изд. 2-е, перераб. и доп. / Под ред. д. ю. н., проф. Н. И. Матузова и д. ю. н., проф. А. В. Малько. — Электронный ресурс. — Режим доступа: <http://www.bibliotekar.ru/teoria-gosudarstva-i-prava-1/116.htm> (дата обращения: 06.04.2011).

ві норми (правила), що підлягають безумовному виконанню, а також об'єктивно необхідна, належна і можлива поведінка суб'єкта. В системі обов'язків держава визначає доцільний, соціально корисний та необхідний варіант поведінки. Тому взаємозумовленість прав і обов'язків є необхідним чинником забезпечення нормальної життєдіяльності демократичного суспільства, яке прагне соціальної справедливості та передбачає встановлення порядку, орієнтованого на інтереси більшості за рівних прав і обов'язків для всіх суб'єктів.

Метою функціонування системи інститутів і механізмів соціального партнерства є взаємоузгодження інтересів шляхом визначення взаємних зобов'язань та відповідальності щодо їх реалізації. В класичному розумінні воно охоплює сферу праці та соціально-трудова відносин і ґрунтується на співпраці професійних спілок (як представників працівників) та роботодавців. У моделях соціального партнерства, заснованих на принципах трипартизму, безпосереднім учасником процесу узгодження інтересів виступає держава, що одночасно є гарантом виконання досягнутих домовленостей.

Дієвим інструментом поєднання економічної ефективності та соціальної справедливості є соціальне партнерство, а його розвиток виступає важливою складовою процесу посилення соціального спрямування сучасної ринкової економіки, її соціалізації, оскільки створює можливість досягнення відносного балансу інтересів працівників і роботодавців на основі співпраці, компромісу та соціального консенсусу. Узгодження інтересів сторін соціального партнерства досягається шляхом переговорного процесу, під час якого формуються домовленості щодо умов зайнятості, праці та її оплати, соціальних гарантій працівникам і їх ролі у діяльності компанії.

Різні форми соціального партнерства простежуються в індустріально розвинутих країнах. Зокрема, корпоративістська система передбачає використання спеціальних органів, процедур та механізмів. Вона поширена в Австрії, Швеції, Японії, Німеччині, Швейцарії, Нідерландах. Так, в Австрії соціальне партнерство реалізується за допомогою широкої мережі консультативних рад і комітетів, паритетних комісій як на загальнонаціональному, так і на галузевому рівнях. В країнах, де спеціальні інститути соціального партнерства відсутні, діє плюралістична система (Велика Британія, США, Канада), за якої узгодження інтересів відбувається на рівні всього суспільства за допомогою політичного процесу (партій, парламенту, профспілок) і розвитку співпраці працівників і роботодавців на рівні окремих компаній.

В Україні соціальне партнерство здійснюється на національному, галузевому, регіональному та локальному (підприємство, установа, організація) рівнях на тристоронній або двосторонній основі у формах обмі-

ну інформацією, консультацій, узгоджувальних процедур та колективних переговорів з укладення колективних договорів і угод різних рівнів. Реалізація соціального партнерства ґрунтується на принципах: законності та верховенства права; репрезентативності і правомочності сторін та їх представників; незалежності й рівноправності сторін; конструктивності та взаємодії; добровільності і прийняття реальних зобов'язань; взаємної поваги й пошуку компромісних рішень; обов'язковості розгляду пропозицій сторін; пріоритету узгоджувальних процедур; відкритості та гласності; обов'язковості дотримання досягнутих домовленостей; відповідальності за виконання прийнятих зобов'язань.

Простежується тенденція розвитку соціального партнерства в Україні. Воно відіграє все більшу роль у забезпеченні політичної стабільності, впевнено вбудовується у відносини різноманітних соціальних суб'єктів, груп та спільнот. З огляду на це, у структурі суспільства виокремлюють три соціальні підсистеми: політичну (держава), економічну (бізнес або комерційний сектор) та громадянське суспільство (некомерційний сектор). Соціальне партнерство стає системою взаємовідносин у суспільстві, за якої застосовується загальна відповідальність за прийняті рішення.

Наслідком дискусії щодо цілей організації є два протилежних підходи до концепції соціальної відповідальності організації та її взаємодії із соціальним середовищем. Згідно з першим, організація є економічною цілісністю, що зобов'язана дбати лише про ефективність використання власних ресурсів та переслідувати економічні цілі. Тому спрямування частини ресурсів на соціальні потреби перешкоджає реалізації принципу максимізації прибутку та збільшує витрати організації, що переносяться на споживачів у вигляді зростання цін. Соціальні інвестиції погіршують конкурентоспроможність організації на світових ринках порівняно з тими, що не мають подібних витрат. Ринкова система погано контролює соціальне залучення організацій, тому вони не беруть участі в соціальних діях, за які не вважають себе відповідальними. Крім того, персонал організації, як правило, не має досвіду вирішення проблем соціального характеру, тому вдосконаленню суспільства мають сприяти фахівці відповідних державних установ та благодійних організацій. Завдяки цим аргументам організація поводить соціально відповідально, коли зосереджується на реалізації власне економічної функції — виробництві продукції та послуг, необхідних суспільству; на забезпеченні роботою громадян та максимізації прибутку для винагороди акціонерів за умови дотримання законів та інших норм державного регулювання. Вирішення соціальних проблем слід залишити державним, благодійним та іншим інститутам.

Більш привабливим є другий підхід, який ґрунтується на тому, що організація є не лише економічним

створенням, а й частиною середовища, від якого залежить її існування та досягнення заявлених цілей. При цьому організація несе відповідальність перед суспільством, в якому функціонує, поза і понад забезпечення ефективності, зайнятості, прибутку та дотримання законодавства. Тому, крім економічної відповідальності за реалізацію власних економічних цілей, організація також має враховувати особистісні й соціальні аспекти впливу її ділової активності на економічні й соціальні інтереси працівників, споживачів, постачальників, акціонерів, засоби масової інформації, місцеві громади, на території яких вона провадить власну економічну діяльність тощо, і спрямовувати частину власних ресурсів на вирішення соціальних проблем.

Певні переваги має доктрина капіталістичної благодійності, згідно з якою прибуткові організації мають жертвувати частину прибутку на благо суспільства. Вона була запропонована Е. Карнегі в роботі «Євангеліє процвітання» (1900). На початку ХХ ст. його компанія, що займалась виробництвом сталі, інвестувала в соціальні програми 350 млн дол. США, зокрема побудувала понад 2 тис. публічних бібліотек.

Соціальна активність організацій, що поліпшує якість життя місцевої громади або усуває необхідність державного регулювання, входить до власних інтересів організації через вигоди від участі у житті суспільства, адже у більш сприятливому із соціальної точки зору суспільстві умови для діяльності бізнесу також є більш сприятливими. Навіть у разі, якщо короткотермінові витрати на соціальні дії є значними, у довгостроковій перспективі вони можуть стимулювати прибуток шляхом формування позитивного іміджу організації. Оскільки закони не можуть охопити всі ситуації, організація має керуватись соціально відповідальною поведінкою задля підтримки суспільства, заснованого на впорядкованості та законності³.

Доцільно звернути увагу на появу принципово нових форм соціальної взаємодії, внаслідок чого акценти у взаємовідносинах держави, приватних компаній та інших інститутів громадянського суспільства поступово зміщуються від жорсткого регулювання до добровільної саморегуляції. В свою чергу, приватний сектор поступово переходить до більш складних, стратегічних форм взаємодії з громадськістю (*public relations*) та урядами (*government relations*), однією з яких є програма корпоративної соціальної відповідальності (*corporate social responsibility*). Основними причинами зростання значення соціальної відповідальності є: глобалізація та пов'язане з нею загострен-

ня конкуренції; збільшення розмірів та впливовості компаній; конкуренція компаній за персонал; зростання соціальної активності; зростання ролі нематеріальних активів, таких як репутація і бренди⁴.

У січні 2005 р. Міжнародна організація стандартизації ініціювала процес розробки стандарту із соціальної відповідальності ISO 26000 «Керівництво з соціальної відповідальності», підставою для розробки якого стало визнання значення ролі соціальної відповідальності на Всесвітніх самітах з навколишнього середовища у Ріо-де-Жанейро (1992 р.) та зі сталого розвитку в Південній Африці (2002 р.). Над розробкою стандарту із соціальної відповідальності ISO 26000 впродовж трьох років працювало 397 експертів з 76 країн, були залучені представники шістьох зацікавлених сторін — споживачі, органи державної влади, бізнес, профспілки, неурядові організації, дослідницькі інституції. Україна приєдналася до розробки стандарту із соціальної відповідальності ISO 26000 у листопаді 2007 р.

За визначенням стандарту ISO 26000, соціальна відповідальність — це відповідальність організації за вплив своїх рішень та діяльності на суспільство і навколишнє середовище, що реалізується через прозору й етичну поведінку, відповідає сталому розвитку та добробуту суспільства, враховує очікування зацікавлених сторін, поширена в усій організації і не суперечить законодавству і міжнародним нормам поведінки. Соціальна відповідальність компанії включає такі компоненти: захист прав людини, довкілля, безпека праці, права споживачів та розвиток місцевих громад, організаційне управління й етика бізнесу. Результати такої діяльності мають бути відображені у нефінансовій звітності, що охоплює визначення, оцінку, контроль, публікацію інформації про суттєві, з точки зору сталого розвитку та соціального добробуту, результати і наслідки діяльності організації. Ця звітність складається за принципом «потрійного підсумку», тобто аналізу наслідків діяльності організації з урахуванням її внеску в економічне процвітання, якість довкілля та зростання соціального капіталу. Найбільш активними лобістами соціальної відповідальності як альтернативи жорсткому регулюванню є уряди різних рівнів. Так, у 2001 р. парламент ЄС оприлюднив офіційний документ щодо цього питання (*green paper*), а 2005 р. був проголошений в ЄС роком соціальної відповідальності.

Соціальна відповідальність функціонує швидше як етичний принцип, задіяний у процесі прийняття рішення, реалізація якого не передбачає жорстких норм,

³ Мескон М. Основы менеджмента. Социальная ответственность и этика / М. Мескон / Библиотека «Полка букиниста». Значимые книги отечественных и зарубежных авторов. — Электронный ресурс. — Режим доступа: http://polbu.ru/mescon_management/ch06_all.html (дата обращения: 02.05.2011).

⁴ Предпосылки для социальной ответственности. Смысл и выгоды социальной ответственности. Горизонты промышленной политики. — Электронный ресурс. — Режим доступа: <http://prompolit.ru/159672> (дата обращения: 06.05.2011).

а лише наявність внутрішнього зобов'язання та ґрунтується на моральних нормах і цінностях, набутих у процесі соціалізації. З огляду на це, соціальна відповідальність бізнесу (СВБ) формується як відповідальність суб'єктів бізнесу за дотримання норм і правил, неявно визначених або невизначених законодавством, що впливають на якість життя окремих соціальних груп та суспільства в цілому. Вона є добровільним внеском бізнесу в розвиток суспільства шляхом реалізації ділової політики у соціальній, економічній та екологічній сферах, що відповідає потребам суспільства, пов'язана з основною діяльністю компанії та виходить за межі визначеного законом мінімуму.

Сучасне розуміння СВБ було сформульовано на Всесвітньому саміті 1992 р. у Ріо-де-Жанейро, коли транснаціональні компанії, що об'єдналися у Всесвітню ділову раду зі сталого розвитку (*World Business Council for Sustainable Development*), запропонували програму саморегулювання як альтернативу ініціативі ООН щодо запровадження законодавчого регулювання. Саме з цього часу поширюється точка зору, згідно з якою приватні компанії за власної ініціативи мають відігравати значну роль у досягненні суспільних цілей у рамках філософії «корпоративного громадянства» (*corporate citizenship*). Вони повинні вести бізнес з урахуванням інтересів різних зацікавлених сторін та спільно досягати заявленої мети сталого розвитку, що поєднує в собі економічний, соціальний та екологічний аспекти. Відтак компанії мають ставити перед собою відповідні економічні, соціальні та екологічні цілі, оцінювати їх досягнення та мати незалежний аудиторський висновок з цих питань задля забезпечення відповідності їхньої діяльності суспільним очікуванням, що вважається ключовим чинником довгострокової стратегії успіху в сучасному світі.

Саме з утвердження принципів соціального партнерства, справедливості та прозорості у трудових відносинах, відповідального ставлення до персоналу організації, що охоплює створення нових робочих місць, впровадження сучасних стандартів і технологій виробництва, розвиток персоналу, підвищення оплати праці та її продуктивності, поліпшення умов праці тощо, має починатися соціальна відповідальність бізнесу.

Корпоративна соціальна відповідальність (КСВ) — це концепція, згідно з якою компанії враховують інтереси суспільства, беручи на себе відповідальність за вплив їхньої діяльності на стейкхолдерів (*stakeholders*) — замовників, постачальників, працівників, акціонерів, місцеві громади та інші зацікавлені соціальні групи. Ця відповідальність виходить за межі визначених законодавством зобов'язань і передбачає, що компанії добровільно вживають додаткових заходів щодо підвищення якості життя працівників та їхніх сімей, а також місцевих громад і суспільства в цілому. Зокрема, Меморандум Асоціації менеджерів Росії «Про принципи корпоративної соціальної відпові-

дальності» визначає КСВ як філософію поведінки і концепцію організації діяльності бізнес-спільноти з метою стійкого розвитку та збереження ресурсів для майбутніх поколінь.

Поняття «корпоративна соціальна відповідальність» набуло поширення на початку 1970-х рр., і сьогодні більшість великих компаній наголошують на прихильності до неекономічних соціальних цінностей, декларуючи їх у кодексах ділової етики, соціальної відповідальності тощо. Прихильники КСВ стверджують, що компанії отримують численні переваги від праці на більш широкую і тривалу перспективу на противагу власному короткостроковому прибутку. Наслідком діяльності бізнесу з урахуванням інтересів зацікавлених учасників є формування більш стійкого суспільного середовища. Тому поширення набуває підхід до КСВ у вигляді проектів розвитку, метою яких є надання допомоги місцевим громадам, соціально вразливим групам населення тощо. З другого боку, КСВ може значно поліпшити прибутковість компанії у довгостроковій перспективі, оскільки вона зменшує ризики і неефективність, створюючи основу для таких потенційних переваг, як ділова репутація, підвищення лояльності та залучення кращих працівників. Суспільно значущим мотивом розвитку КСВ є роль держави як незалежного посередника з питань законодавчого регулювання запобігання втратам суспільства від діяльності компанії.

Інвестиції в розвиток персоналу, створення безпечних умов праці та охорона здоров'я, заохочення добродійності, природоохоронна діяльність та ресурсозбереження є пріоритетними напрямками КСВ. З огляду на це, до основних принципів КСВ належать: виробництво якісної продукції та послуг для споживачів, неухильне дотримання вимог законодавства, врахування соціальних очікувань та загальноприйнятих етичних норм у діловій практиці. Збалансована й результативна політика КСВ знижує підприємницькі ризики, зміцнює конкурентоспроможність, підвищує ефективність персоналу та лояльність споживачів, поліпшує репутацію підприємств, компаній та бізнес-спільноти загалом. Під впливом оцінки КСВ компанії вимушені ставати інформаційно прозорими, що дає бізнесу конкурентні переваги щодо: збільшення продажів та поліпшення позицій на ринках; зростання продуктивності праці; збільшення вартості компанії за рахунок підвищення її репутації; полегшення доступу до інвестицій; стабільності та стійкості розвитку компанії у довгостроковій перспективі; послаблення контролю з боку державних органів тощо. Зокрема, у 2000 р. половина найбільших світових компаній G100 представила глобальні звіти з екологічних програм (*Global environmental reports*), а 54% — звіти з програм соціальної відповідальності та корпоративного громадянства (*Social responsibility and corporate citizenship*). Опиту-

вання 45 найбільших європейських компаній показало, що 90% з них включають до річних звітів інформацію про місію, цінності, атмосферу на робочих місцях, соціальні та екологічні програми. Політика соціальної відповідальності все частіше впроваджується на малих і середніх підприємствах, яких стимулюють до цього етичні й соціальні вимоги до постачальників, що їх висувають соціально відповідальні організації, а також імплементація відповідного законодавства, міжнародна стандартизація та сертифікація. Певний позитивний досвід реалізації політики КСВ вже накопичений російським бізнесом. Так, у рамках щорічного світового Рейтингу КСВ, що укладається британськими Інститутом соціальної та етнічної звітності (Account Ability) і консалтинговою групою Csrnetwork, у 2006 р. вперше був представлений рейтинг російських компаній. Національний рейтинг КСВ очолив ГМК «Норильський Никель», а до десятки лідерів увійшли: «ЛУКОЙЛ», РАО «ЕЭС Росії», «Северсталь», Новолипецький металургічний комбінат, «Татнефть», МХК «ЕвроХім», «РУСАЛ», «Российские железные дороги» і «ТНК-ВР Холдинг». Результати дослідження, проведеного за підтримки міжнародної аудиторської компанії Pricewaterhouse Coopers, показали, що в рейтингу КСВ результати 50 найбільших російських компаній є близькими до результатів кращих світових лідерів⁵.

Державно-приватне партнерство (ДПП) (*public-private partnership*) передбачає інституціональний та організаційний альянс між державою та приватним бізнесом з метою реалізації суспільно значущих проектів у широкому спектрі діяльності від розвитку стратегічно важливих галузей промисловості до забезпечення суспільних послуг, що створюється, як правило, на визначений строк з метою реалізації конкретного проекту. Державно-приватне партнерство також визначають як сукупність форм середньої і довгострокової взаємодії держави та приватного бізнесу з метою залучення на взаємовигідних умовах додаткових джерел фінансування для реалізації соціально важливих проектів, що вимагають значних обсягів інвестицій. ДПП є взаємодією держави та бізнесу за певними обов'язковими правилами у визначених сферах та, водночас, правовою формою такої взаємодії, що передбачає наявність конкретних механізмів.

Стимулом до розвитку ДПП є зростання потреби у послугах, за надання яких держава несе відповідальність (медичних, освітніх, комунальних, послуг транспорту тощо), що потребує значного обсягу інвестицій. З метою заохочення приватного капіталу для реалізації соціально значущих проектів держава надає цим проектам гроші (бюджетне фінансування) або квазі-гроші (податкові пільги, дотації). Однак найбільш цінним внеском держави є право на реалізацію проекту — гарантована монополія на використання виділеного ресурсу саме тією компанією, що здійснює схвалений проект ДПП. В цьому сенсі ДПП — це альтернатива приватизації життєво важливих, стратегічних об'єктів державної власності. Саме тому провідну роль в альянсі ДПП, як правило, відіграє держава, що запрошує бізнес взяти участь у реалізації суспільно значущих проектів⁶.

Державно-приватне партнерство охоплює дві або більше сторін, що працюють задля досягнення спільних цілей. Учасниками ДПП можуть бути: місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, комерційні підприємства та некомерційні організації (наприклад, місцеві громади, організації соціального обслуговування, громадські організації тощо). Між учасниками ДПП розподіляються повноваження та відповідальність, вони функціонують на паритетних засадах, спільно витрачають час і ресурси, розподіляють інвестиції, ризики й вигоди, підтримують відносини впродовж визначеного терміну, мають чітку угоду, контракт або інший правочинний документ. Як правило, в проектах ДПП приватний бізнес бере на себе зобов'язання щодо розробки, будівництва, фінансування об'єктів та управління ними згідно з параметрами і стандартами, встановленими державою. Навзаєм приватний бізнес отримує від держави оплату, розмір якої залежить від досягнутих результатів. У ряді проектів передбачається, що ця оплата (або її частина) буде отримана з доходів від комерційної експлуатації об'єкта. Форми, в яких реалізується ДПП, відрізняються ступенем відповідальності, що держава або приватний бізнес беруть на себе за експлуатацію та технічне обслуговування, капітальні вкладення й поточне фінансування, комерційний ризик, а також тим, кому належать активи, і тривалістю співробітництва. Основними формами ДПП є: контракти на обслуговування; контракти на управління; договори про оренду; контракти на будівництво, екс-

⁵ Предпосылки для социальной ответственности. Смысл и выгоды социальной ответственности. Горизонты промышленной политики. — Электронный ресурс. — Режим доступа: <http://prompolit.ru/159672> (дата обращения: 06.05.2011); Прохорова Н. Г. Социальная ответственность как конкурентное преимущество развития бизнеса / Н. Г. Прохорова // Csrjournal. — 30.07.2008. — Электронный ресурс. — Режим доступа: <http://www.csrjournal.com/lib/analyticarticle/817-socialnaja-otvetstvennost-kak-konkurentnoe.html> (дата обращения: 06.04.2011).

⁶ Ефимова Л. И. Некоторые модели государственно-частных партнерств: тенденции и зарубежный опыт / Л. И. Ефимова. — Электронный ресурс. — Режим доступа: www.eatc.ru/rus/doc.id_71.book_1.php (дата обращения: 27.09.2008); Кабашкин В. А. Формирование и развитие партнерских отношений государства и предпринимательских структур в Российской Федерации (управленческий аспект) / В. А. Кабашкин. — Автореф. дис. ... докт. экон. наук. — М., 2007. — 24 с.

платуацію, передачу (БЕП) та їх різновиди; концесія. На практиці часто використовуються комбінації означених форм. Отже, базовими ознаками ДПП є задоволення потреб суспільного сектора за рахунок використання або залучення ресурсів приватного сектора та підтримка державних повноважень і функцій за рахунок надання послуг спільно з приватним сектором⁷.

У вузькому економічному трактуванні характерними ознаками ДПП є наступні:

- сторонами ДПП виступають держава та приватний бізнес;
- взаємодія сторін офіційно закріплюється юридично та має рівноправний характер;
- ДПП має чітко виражене публічне, суспільне спрямування;
- під час реалізації проектів на основі ДПП відбувається консолідація, об'єднання ресурсів і внесків сторін;
- фінансові ризики й витрати, а також досягнуті результати, розподіляються між сторонами у заздалегідь визначених пропорціях.

В широкому сенсі до основних форм ДПП у сфері економіки та державного управління можуть бути віднесені будь-які взаємовигідні форми взаємодії держави та бізнесу: державні контракти; орендні відносини; фінансова оренда (лізинг); державно-приватні підприємства; угоди про розподіл продукції та концесію.

У найбільш загальному сенсі термін ДПП застосовується за будь-якого використання ресурсів приватного сектора для задоволення суспільних потреб. Співпраця в рамках ДПП являє собою конструктивну взаємодію влади і бізнесу не лише в економіці, а й у політиці, культурі, науці тощо та може охоплювати дуже широкий спектр бізнес-моделей і відносин, задач та компетенцій. Зокрема, ДПП використовується як інструмент місцевого та регіонального соціально-економічного розвитку. Типовими проектами ДПП є будівництво/реконструкція транспортної інфраструктури (аеропортів, автомобільних та залізничних доріг, тоннелів, мостів), громадських об'єктів нерухомості (лікарень, шкіл, музеїв), комунальних споруд (об'єктів у сфері каналізації, водопостачання, переробки сміття), а також управління вказаними об'єктами⁸.

Механізми ДПП використовуються у світовій практиці для реалізації проектів із залученням приватних компаній з метою довготермінового фінансування та управління у сфері соціальної інфраструктури, соціальних і муніципальних послуг, що можуть

охоплювати такі сфери, як транспорт, житлово-комунальне господарство, екологія, нерухомість, громадський порядок і безпека, телекомунікації, фінансовий сектор, освіта.

Світовими лідерами в галузі ДПП визнані США, Великобританія, Франція та Німеччина. Так, перший досвід ДПП у Великобританії був отриманий у 1981 р. у зв'язку з перебудовою лондонських доків на основі нової політики планування, що передбачала дерегуляцію та ринкову орієнтацію. З метою розвитку більш ефективних суспільних послуг високої якості в 1992 р. була заснована «Приватна фінансова ініціатива» (*PFI*), процедури якої було змінено, коли у 1997 р. з'явилися нові критерії урядової підтримки проектів ДПП. Після цього була започаткована серія проектів ДПП, серед яких були: створення інтегрованої системи обробки відходів на о. Уайт, будівництво шкіл у Бриджпорті та Корсеті, будинків для літніх людей в Сурреї, зведення будівлі поліції в Ілкестоні, північного кільця Бірмінгему та залізничної мережі Кройдону тощо. У Великобританії щорічно укладається до 80 нових угод про партнерство. За даними британського уряду, такі проекти забезпечують 17% економії для бюджету країни. Традиції ДПП у Франції включають в себе діяльність «Спільнот змішаної економіки» (*SEM*) і надання концесій. Законодавчі основи *SEM*, сформовані у 1966 та 1983 рр., передбачають наявність у складі активів більшої частки державного сектора і місцевої влади задля реалізації переважної ролі в управлінні ними. У США кооперація влади та приватного сектора є найбільш поширеною і заохочуваною на муніципальному рівні. За даними Національної ради з державно-приватного партнерства (*National Council for Public-Private Partnership*), у США в середньому кожне місто використовує комерційні фірми для виконання 23 з 65 базових видів діяльності муніципальної влади (водопровід, каналізація, прибирання сміття, шкільна освіта, експлуатація автомобільних стоянок тощо). У Німеччині ідея ДПП отримала розвиток у проектах кооперативного будівництва. Перші некомерційні будівельні товариства були створені на основі приватних ініціатив у середині XIX ст. Співпраця з державним сектором примушує некомерційні компанії встановлювати певні обмеження для власного бізнесу та політику отримання прибутку. В обмін на це держава надає їм податкові пільги. Починаючи з другої половини 1980-х рр., ДПП в Німеччині стає особливо важливим. Процес розпочався

⁷ Виллисов М. В. Государственно-частное партнерство: политико-правовой аспект / М. В. Виллисов. — Электронный ресурс. — Режим доступа: www.rusrand.ru/vlast/publikac/partn (дата обращения: 27.09.2008); Частно-государственное партнерство при реализации стратегических планов: практика и рекомендации. — СПб.: Международный центр социально-экономических исследований «Леонтьевский центр», 2005.

⁸ Варнавский В. Г. Концептуальные экономические и правовые основы концессионной деятельности / В. Г. Варнавский. — Электронный ресурс. — Режим доступа: <http://www.Irex.ru/press/pub/polemika/13/var> (дата обращения: 06.04.2011); Частно-государственное партнерство при реализации стратегических планов: практика и рекомендации. — СПб.: Международный центр социально-экономических исследований «Леонтьевский центр», 2005.

з великих проєктів відновлення та перебудови міської інфраструктури у Північній Рейн-Вестфалії. В контексті нової регіональної структурної політики на початку 1990-х рр. були створені агенції розвитку, що об'єднували державних партнерів (наприклад, місцеву владу) та приватних учасників (землевласників, торговельні асоціації тощо), вищим пріоритетом яких було відновлення покинутих земель. В Росії проєкти ДПП реалізуються переважно у сфері житлово-комунального господарства, інженерної та транспортної інфраструктури⁹. У 2010 р. з прийняттям Закону України «Про державно-приватне партнерство» (від 01.07.2010 р. № 2404-VI) створено національні законодавчі засади функціонування механізмів ДПП.

Необхідність пошуку ефективних сучасних механізмів реалізації соціальної політики в Україні відкриває широкі можливості для використання економічної концепції міжсекторного партнерства (МСП), виникнення якої об'єктивно зумовлено модифікаціями концепції соціальної держави, утвердженням полісуб'єктності соціальної політики, розширенням предмету соціального партнерства у відповідь на поглиблення і зростання різноманіття соціальних проблем у сучасному світі. Змістом МСП є системна взаємодія трьох суспільних секторів (державного, громадського та бізнес-сектора) з метою мобілізації ресурсів, у якій соціальне партнерство виступає актом комунікації (взаємного з'ясування позицій партнерів). Проведене українським фахівцем наукове дослідження з цих питань¹⁰ підтверджує доцільність використання міжсекторального партнерства при реалізації соціальної політики.

За результатами експертного опитування, яке провів В. П. Звонар серед 82 учасників Міжнародного форуму «Громадянська взаємодія» (м. Тольятті, Росія, червень 2008 р.) з Росії, Болгарії, Казахстану, Сербії та України, 91,4% респондентів визначили МСП як взаємовигідну співпрацю влади, бізнесу та громадських організацій, спрямовану на вирішення проблем місцевої спільноти¹¹. Першим чинником забезпечення стійкого розвитку крізь призму МСП, на думку експертів, є зміцнення місцевого самоврядування як інституту громадянського суспільства. Експерти майже

одноставно вказали на те, що на їх території МСП сприяє вирішенню проблем місцевого самоврядування (74,4%). На їхню думку, МСП відіграє важливу роль у вирішенні питань підвищення якості життя місцевої спільноти: 64,2% респондентів вважають, що без МСП неможливо ефективно вирішувати відповідні проблеми, а 23,5% зазначили, що МСП є необхідною умовою їх розв'язання. Ще одним чинником виступає ресурсний синергізм на території муніципальних утворень. Близько 40,0% опитаних з 29 міст Росії відзначили, що на їхніх територіях МСП сприяє більш ефективному використанню ресурсів, а 40,2% переконані, що ресурсний синергізм є можливим у процесі реалізації МСП.

Висновки. Розвиток інституціональних складових сучасного громадянського суспільства ставить на порядок денний необхідність розширення предметного поля використання механізмів соціального партнерства, залучення до його процедур більшого кола учасників задля забезпечення подальшого демократичного розвитку суспільства. З другого боку, формування таких соціальних інститутів, як соціальна відповідальність організації (соціальна відповідальність бізнесу та корпоративна соціальна відповідальність), державно-приватне й міжсекторне партнерство повинні супроводжуватися розширенням практики використання їхніми суб'єктами механізмів соціального партнерства, зокрема у формах обміну інформацією, консультацій, узгоджувальних процедур та колективних переговорів. Визначені форми соціального партнерства мають ефективно використовуватися для перерозподілу між державою, бізнесом та іншими інституціями громадянського суспільства ризиків, а відтак, обов'язків та відповідальності, пов'язаних із забезпеченням сталого розвитку суспільства в економічній, соціальній та екологічній сферах. Перспективи подальших наукових розвідок охоплюватимуть дослідження синергетичного впливу на розвиток соціальних систем розширення сфери соціального діалогу за рахунок залучення до нього нових соціальних інститутів і використання ними засобів соціального діалогу для забезпечення досягнення заявлених цілей у соціальній, економічній та

⁹ Виллисов М. В. Государственно-частное партнерство: политико-правовой аспект / М. В. Виллисов. — Электронный ресурс. — Режим доступа: www.rusrand.ru/vlast/publikac/partn (дата обращения: 27.09.2008); Частно-государственное партнерство при реализации стратегических планов: практика и рекомендации. — СПб. : Международный центр социально-экономических исследований «Леонтьевский центр», 2005; Ефимова Л. И. Некоторые модели государственно-частных партнерств: тенденции и зарубежный опыт / Л. И. Ефимова. — Электронный ресурс. — Режим доступа: www.eatc.ru/rus/doc.id_71.book_1.php (дата обращения: 27.09.2008).

¹⁰ Звонар В. П. Міжсекторне партнерство як механізм реалізації соціальної політики (на матеріалах Волинської області) / В. П. Звонар. — Автореф. дис. ... канд. екон. наук. — К. : ІДСД НАН України, 2008. — 22 с.

¹¹ Кокшарова А. Межсекторное социальное партнерство как фактор устойчивого развития муниципального образования // А. Кокшарова // Регионология. — № 2. — 2009. — Электронный ресурс. — Режим доступа: <http://regionsar.ru/node/336> — page=0,1 (дата обращения 10.05.2011).